

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ
ПОНЯТТЯ «КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА РЕФОРМА»
У СУЧАСНИХ УМОВАХ МІЖДЕРЖАВНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

Стаття присвячена теоретико-методологічним підходам до визначення поняття «конституційно-правова реформа» у сучасних умовах правової глобалізації та європейської міждержавної інтеграції.

Автор аналізує юридичний зміст зазначеної категорії, показує її специфічні особливості, розкриває значення процесів удосконалення галузі конституційного права, конституційної модернізації суспільства і держави в сучасних умовах правової глобалізації та європейської міждержавної інтеграції.

Наголошується на необхідності подальшого вдосконалення конституційно-правового регулювання найважливіших суспільних відносин як напряму діяльності публічної влади в контексті сприйняття національною правовою системою України європейських правових стандартів.

Ключові слова: конституційне право, конституційно-правова реформа, конституційна модернізація, суспільство, національна правова система.

Статья посвящена теоретико-методологическим подходам к определению понятия «конституционно-правовая реформа» в современных условиях правовой глобализации и европейской межгосударственной интеграции.

Автор анализирует юридическое содержание указанной категории, показывает ее специфические особенности, раскрывает значение процессов совершенствования отрасли конституционного права, конституционной модернизации общества и государства в современных условиях правовой глобализации и европейской межгосударственной интеграции.

Подчеркивается необходимость дальнейшего совершенствования конституционно-правового регулирования важнейших общественных отношений как направления деятельности публичной власти в контексте восприятия национальной правовой системой Украины европейских правовых стандартов.

Ключевые слова: конституционное право, конституционно-правовая реформа, конституционная модернизация, общество, национальная правовая система.

The article is devoted to theoretical and methodological approaches to the definition of the concept of “constitutional law reform” in the current conditions of legal globalization and European interstate integration.

The author analyzes the legal content of this category, shows its specific features, reveals the importance of the processes of improving the field of constitutional law and the constitutional modernization of society and the state in the current conditions of legal globalization and European interstate integration.

The need for further improvement of the constitutional and legal regulation of the most important social relations as the most important line of public power in the context of the perception of the European legal system by the national legal system of Ukraine is underlined.

Key words: constitutional law, constitutional law reform, constitutional modernization, society, national legal system.

Вступ. Конституційна реформа в її сучасному часовому вимірі протягом 2014–2017 рр. істотно модифікувала політичну систему України. Зміна акцентів у системі ухвалення державно-владних рішень і способу формування представницьких органів, а також розподіл контрольних повноважень у системі державної влади зумовили необхідність пошуку не лише нових форм взаємодії між суб'єктами конституційного процесу, а й нових способів комунікації – досягнення домовленостей щодо правил і наслідків такої взаємодії. На жаль, політичні кризи 2006–2007 та 2013–2014 рр. продемонстрували досить низький рівень спроможності українських політиків домовлятися за допомогою конституційно-правових засобів.

З одного боку, це можна пояснити нівельованою роллю ідеології та програм політичних партій, що позбавляє підґрунтя для пошуку компромісів і спільного визначення напрямів реалізації політики. З іншого – невтішною практикою домінування особистого або корпоративного інтересу над інтересом суспільним. Тому стимулювання консолідації демократії в Україні є необхідною умовою збереження стабільності інституціонального порядку, а також виховання громадянської політичної культури як у політичній еліті, так і в громадян, що актуалізує важливість та актуальність наукового дослідження конституційної реформи України з погляду визначення подальших шляхів удосконалення конституційного ладу нашої держави.

Водночас в юридичному вимірі ретельного дослідження потребує не тільки конституційна реформа як процес прогресивної трансформації суспільних інститутів, але і конституційно-правова реформа як процес удосконалення конституційно-правових джерел, їх системи та нормативного матеріалу, що міститься в конституції та конституційних законах, з урахуванням сучасних тенденцій правової глобалізації та європейської міждержавної інтеграції.

Необхідно зазначити, що різноманітні аспекти здійснення конституційної реформи в Україні розглядалися в працях багатьох учених, серед яких варто окремо назвати таких, як: М. Баймуратов, О. Батанов, В. Борденюк, Ю. Волошин, П. Гураль, О. Зайчук, Б. Калиновський, А. Колодій, О. Копиленко, М. Корнієнко, В. Кравченко, В. Куйбіда, П. Любченко, М. Орзіх, М. Пітцник, В. Погорілко, Х. Приходько, М. Пухтинський, А. Ткачук, Ю. Тодика, В. Федоренко, О. Фрицький, В. Шаповал, Ю. Шемшученко.

Водночас у наявних дослідженнях відсутній глибокий та різнобічний теоретико-методологічний аналіз категорії «конституційно-правова реформа» як процесу вдосконалення системи конституційного права як провідної галузі національного права України.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити основні теоретико-методологічні підходи до визначення поняття «конституційно-правова реформа» у сучасних принципово нових умовах правової глобалізації та європейської міждержавної інтеграції.

Результати дослідження. Безпосереднім предметом конституційно-правової реформи є норми Конституції та конституційних законів, а також система галузі конституційного права на рівні її окремих елементів (норма, інститут, підгалузь, галузь), причому основним матеріалом формально-юридичних конституційно-правових перетворень є Конституція як основне джерело конституційно-правового регулювання в сучасних правових державах.

У цьому контексті варто зазначити, що Конституцію в матеріальному значенні в літературі здебільшого розуміють як писаний акт, сукупність актів чи конституційних звичаїв, які проголошують та гарантують права і свободи людини і громадянина, визначають основи суспільного ладу, форму державного правління, форму державного устрою, систему органів державної влади, місцевого самоврядування й інші питання конституційного значення.

Критерієм для віднесення правових норм до норм Конституції в матеріальному значенні є не стільки форма та чинність акта, в якому вони містяться, скільки характер відносин, які цими нормами регулюються. Назване вище коло відносин якраз і становить предмет конституційного регулювання [1, с. 38].

Формальна ж Конституція – це документ, Основний закон держави, який ухвалюється і змінюється особливим порядком, установленим зазвичай ним самим, має вищу юридичну силу. Конституція в такому значенні – це свого роду Закон законів.

Усі держави мають конституції в матеріальному значенні, але не в усіх них є конституції у формальному значенні.

У сучасній як закордонній, так і вітчизняній літературі є й інший підхід до розуміння конституції у формальному і в матеріальному значеннях. Якщо визначення конституції у формальному значенні згідно із цим підходом здебільшого не відрізняється від наведеного вище, то поняття конституції в матеріальному значенні трактується принципово по-іншому. Вона розуміється не як сукупність (система) правових норм, які регулюють певне коло суспільних відносин,

що становлять предмет конституційного регулювання, а як фактичний порядок цих відносин, який існує в реальному житті. Він може як збігатися з порядком, установленим конституцією у формальному значенні, так мати розбіжність із ним [2, с. 29]. За такого підходу проблема розрізнення конституції у формальному значенні та конституції в матеріальному значенні переноситься із площини співвідношення форми і змісту конституції в іншу площину – співвідношення юридичної (формальної) і фактичної (реальної) конституції [3, с. 113].

Для однозначного розуміння термінів, які використовуються, пропонуємо розглядати конституцію фактичну й юридичну. Фактичною конституцією ми будемо називати реальну, наявну в дійсності організацію держави і суспільства, взаємовідносини їх із людиною, а юридичною – юридичну систему правових норм, де юридична, у свою чергу, поділяється на формальну і матеріальну. Крім того, вживання терміна «конституція» у формально-юридичному значенні найпоширеніше як у науці, так і в практиці, незважаючи на всю неоднозначність цього поняття [4, с. 39].

Визначають Конституцію України і як єдиний нормативно-правовий акт, який має особливий юридичний характер і за допомогою якого український народ виражає свою суверенну волю, утворює основні засади устрою суспільства і держави, визначає систему і структуру державної влади та місцевого самоврядування, основи правового статусу особи, територіального устрою держави [5].

Наведені вище визначення конституції відрізняються, але в них можна виділити і спільні риси. Зокрема, вони містять перелік суспільних відносин, які є предметом правового конституційного регулювання, або включають перелік характерних рис конституції, за якими вона відрізняється від інших нормативно-правових актів. Іноді поєднуються перший і другий варіанти. Але в будь-якому разі кожне визначення містить певний набір ознак, за допомогою яких можна охарактеризувати конституцію як Основний закон сучасної правової держави.

Більшість авторів, які досліджують природу конституції, звертають увагу на такі її основні риси й юридичні властивості, як: установчий характер, особливий (всеохоплюючий) об'єкт конституційної регламентації, Основний закон, вища юридична сила, база поточного законодавства, особливий порядок ухвалення і внесення змін, стабільність у поєднанні з динамікою. Іноді до цього переліку додають програмний характер (програмність) [6, с. 54], особливості змісту конституції як політичного й ідеологічного документа [7, с. 263], легітимність [8, с. 16], пряму дію її норм [9, с. 59]. І цей перелік не є вичерпним.

Інколи риси й особливості конституції визначають за об'єктами конституційного регулювання, а саме: 1) проголошення народного суверенітету; 2) закріплення інституту приватної власності; 3) закріплення принципу поділу влад; 4) встановлення і закріплення певної форми правління і форми державного устрою; 5) проголошення і встановлення демократичних свобод громадян і підданих; 6) визначення принципів організації системи вищих органів державної влади [10, с. 18–22]. Даний підхід зручний для дослідження змісту конституції, але для відповіді на поставлене вище запитання такої її характеристики недостатньо.

На нашу думку, наведені ознаки конституції доцільно поділити на ознаки, які характеризують конституцію як акт, що має особливе суспільне значення, і ознаки, які характеризують її як юридичний документ. Даний підхід підтримується низкою вчених. Але єдиної усталеної класифікації основних рис і юридичних властивостей конституції немає.

У зв'язку із цим ми погоджуємося з В. Чіркніним, який зазначає, що конституція характеризується якостями, з одного боку, особливого юридичного документа, а з іншого – акта, що має велике суспільне значення [11, с. 63]. Тобто юридичні властивості конституції – це її ознаки як Основного закону держави. А основні риси конституції характеризують її зв'язок як політико-правового документа із суспільним розвитком, специфіку впливу суспільних відносин на її характер і, навпаки, роль конституції в реальних процесах життя країни.

З огляду на вищезазначене, пропонуємо відокремлювати основні риси конституції від її юридичних властивостей, останні позначати терміном «формально-юридичні», вважати саме формально-юридичну складову частину конституції та галузі конституційного права загалом безпосереднім предметом конституційно-правової реформи як важливого складника загальної конституційної модернізації суспільства, як ширшої за обсягом політико-правової категорії.

На доктринальному рівні не викликає сумнівів, що Конституції України притаманні певною мірою майже всі загальновідомі риси світових, зокрема європейських, конституцій.

Узагальнюючи вищенаведене, вважаємо за потрібне виділити такі основні формально-юридичні риси Конституції України, що є базовою основою сучасної конституційно-пра-

вової реформи в нашій державі: 1) особливий суб'єкт, що ухвалює (народний характер); 2) основоположний (установчий) характер; 3) стабільність поєднана з динамізмом; 4) реальність; 5) формально-юридичні властивості: Конституція – Основний закон України; її найвища юридична сила; Конституція – юридична база законодавства; особливий порядок ухвалення і внесення змін; особливий зміст і структура Конституції; пряма дія її норм.

Даний перелік не є вичерпним, але, на нашу думку, він є оптимальним для окреслення основних завдань та принципів конституційно-правової реформи в сучасних умовах правової глобалізації та європейської міждержавної інтеграції.

Отже, під час удосконалення Конституції України як основного джерела конституційного права держави необхідно зосередити увагу не тільки на модернізації окремих інститутів, які нею регулюються, а й на посиленні її юридичних властивостей загалом.

Інакше кажучи, провідна роль Конституції в системі джерел конституційного права України зумовлюється притаманними їй іманентно юридичними властивостями, забезпечення дієвості яких у суспільстві і є першочерговим завданням сучасної конституційно-правової реформи.

Висновки. Отже, конституційно-правову реформу в сучасних умовах правової глобалізації та європейської міждержавної інтеграції треба розуміти як реформування безпосередньо галузі конституційного права як провідної національної галузі права України, формально-юридичне покращення й удосконалення конституційного нормативно-правового матеріалу на всіх його системних рівнях, як-от норми, інститути, підгалузі та галузь загалом.

Варто окремо зазначити, що предмет та об'єкт галузі конституційного права змінюються у сучасних умовах під впливом цілої низки об'єктивних чинників правової та політико-правової дійсності, зокрема йдеться про процеси правової глобалізації та міждержавної інтеграції, що, у свою чергу, внутрішньо зумовлює появу нових галузей та підгалузей національного права, посилення інтернаціоналізації конституційного права та конституціоналізації міжнародного й європейського права, адаптацію вітчизняного конституційного законодавства до базових європейських правових стандартів як необхідну умову якісного проведення конституційно-правової реформи відповідно до об'єктивно наявних умов життєдіяльності суспільства.

Список використаних джерел:

1. Фрицький О. Конституційне право України : [підручник] / О. Фрицький. – К. : Юрінком-Інтер, 2002. – 535 с.
2. Конституційне право України : [хрестоматія для студ. вузів] / упорядн. : В. Журавський, Ю. Тодика. – К. : Ін Юре, 2004. – 884 с.
3. Музиченко П. Нове бачення проблеми джерел права / П. Музиченко // Юридичний вісник. – 1998. – № 3. – С. 108–114.
4. Погорілко В. Конституційне право України : [підручник] / В. Погорілко, В. Федоренко. – К. : Наукова думка ; Прецедент, 2006. – 344 с.
5. Бабенко К. Поняття конституційного регулювання в сучасній науці конституційного права / К. Бабенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://radnuk.info/statti/228-konst-pravo/3495-2010-01-22-22-11-49.html>.
6. Петришин О. Конституційно-правові засади становлення української державності / О. Петришин ; за ред. В. Тація, Ю. Тодики. – Х., 2003. – 328 с.
7. Проблеми реалізації Конституції України : теорія і практика / відп. ред. В. Погорілко. – К., 2003. – 600 с.
8. Давидов Р. Питання теорії конституційних правовідносин / Р. Давидов, Ю. Датшук // Право України. – 2006. – № 1. – С. 14–19.
9. Головатий С. Верховенство права : у 3-х кн. / С. Головатий. – К. 1 : Верховенство права : від ідеї – до доктрини / С. Головатий. – К. : Фенікс, 2006. – 623 с.
10. Енгибарян Р. Конституционное развитие в современном мире. Основные тенденции / Р. Енгибарян. – М. : Норма, 2007. – 496 с.
11. Чиркин В. Конституционное право в Российской Федерации : [учебник] / В. Чиркин. – М. : Юрист, 2002. – 480 с.